

AR VERTIMAS – KŪRYBOS INDUSTRIJŲ VEIKLA? M. HEIDEGGERIO VERTIMO ATVEJIS

Tomas Kačerauskas

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir politologijos katedra,
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva
El. paštas *Tomas.Kacerauskas@vgtu.lt*

Straipsnyje keliama klausimai, ar teksto vertimas – kūrybinė veikla ir ar tai – kūrybos industrija. Šie klausimai nagrinėjami J. Howkinso ir R. Floridos iškeltų kūrybos industrijų bei kūrybos klasės kontekste. Vertimas traktuojamas kaip tam tikra idėjų komunikacija, atverianti skaitytojų bendrijai naujus kanalus. Pasitelkiamas M. Heideggerio veikalo *Būtis ir laikas* vertimo į lietuvių kalbą atvejis, kuriuo parodomas tiek specifinės mokslinio (filosofinio) teksto vertimo problemos, tiek apskritai vertimo kultūros kriterijai. Pažymima, kad vertimas – balansavimas tarp skirtingų reikalavimų: perdavimo tikslumo, gimtosios kalbos taisyklių, kūrybinių vertėjo intencijų. Autoriaus teigimu, vertimas – vidurio kelias siekiant kuo didesnio perteikiamų idėjų tikslumo ir kūrybiškai ieškant naujų komunikacijos formų. Vertimas – kūrybinė veikla, kaip kelio ieškojimas tarp prieštarų reikalavimų ir kaip komunikacija, atverianti naujus kanalus skaitytojų bendrijai. Galiausiai tai leidžia kurti naują idėjų aplinką. Vertimas – kūrybos pramonė, kuri taip pat suprantama dvejopai: pirma, jis susijęs su knygų leidybos industrija, antra, tai naujos ekonominės aplinkos pramanytas susiliejant skirtingoms idėjomis.

Reikšminiai žodžiai: tekstų vertimas, komunikacijos kanalai, kūrybos industrijos, kūrybos aplinka.

doi:10.3846/coactivity.2011.19

Išvadas

Ar tekstų vertimas – kūrybinė veikla? Jei taip, kokią vietą jis užima kylančių kūrybos industrijų kontekste? Kadangi bet kokia kūrybinė veikla pretenduoja į tam tikrą vietą kūrybos ekonomikoje, galima kiekybiškai pasverti vertimų dalį knygų leidybos versle ir atitinkamai – regiono (šalies) ūkyje. Čia, kaip ir kitur, sutelksiu dėmesį ne į kiekybinius reiškinių rodiklius ir ne į ekonomikos, tegu kūrybos, aspektus, bet į hermeneutines bei komunikacines vertimo veiklos briaunas. Tačiau ekonomiką kaip *oikos*, namus su tam tikra pajamų ir išlaidų pusiausvyra, taip pat turėsiu omenyje. Šiuo požiūriu

mąstymas apskritai traktuotinas kaip idėjų sąskaityba: mes iškeliamo („parduodame“) idėjas, prieš tai įsisavinę („nupirkę“) kitas idėjas kaip jų ruošinius ir pusgaminius. Vis dėlto tikrieji gaminiai (iškėliniai) – ne tiek parduotinos idėjos, kiek patys namai (*oikos*) – kūrybinė aplinka, formuojanti mus pačius kaip kūrybos agentus.

Vertimu perduodamos (parduodamos) idėjos: kitos kalbos, kitos kartos, kitos žiūros, kitų siekių bendrijai, gyvenančiai kitoje kūrybos aplinkoje (*oikos*). Parduoti teįmanoma į kitą *oikos*: tame pačiame namų ūkyje duodama, bet

ne parduodama. Tačiau vertimas steigia naują hermeneutinę ir komunikacinę aplinką, kurios nariai peržengia ligtolines kalbų, kartų, žiūrų, siekių ribas, sudarydami, tarkim, M. Heideggerio skaitytojų bendriją. Nors šios ribos suponuoja skirtingą valiutą skirtinguose *oikos* ir apskritai verčia abejoti vertimo sėkme, būtent įveiktinos ribos leidžia vertimą laikyti kūrybine veikla, kuria steigiamą naują aplinką su savo valiuta – perduodamomis idėjomis.

Vis dėlto atsakymo į klausimą, ar tekstų vertimas – kūrybinė veikla, ieškosiu „iš apačios“, t. y. nagrinėdamas konkretų atvejį – M. Heideggerio veikalo *Būtis ir laikas* vertimą ir su juo susijusias problemas (M. Heideggerio vertimo atvejis). Drauge tai leis plačiau pažvelgti į vertimą apskritai, jo kriterijus bei veiksnius. Tikėtina, kad tai galiausiai atves prie iškeltos klausimo apie kūrybinius vertimo aspektus. Siekdamas apmesti šį platesnį kontekstą, pirma panagrinėsiu vertimo vietą kūrybos ekonomikoje (*Tekstų vertimas ir kūrybos ekonomika*) bei įvairias vertimų veiklos briaunas (*Vertimo aspektai*).

Tekstų vertimas ir kūrybos ekonomika

Pirmiausia pažvelkime, kokią vietą vertimui skiria kūrybos ekonomikos teoretikai J. Howkinsas bei R. Florida. Kaip žinoma, J. Howkinsas (2007) kūrybos ekonomiką nagrinėja skirstydamas ją į 15 veiklos rūšių, o R. Floridai (2002) labiau rūpi kūrybos bendrija, priešinama kitoms – darbo, aptarnavimo ir kaimo – klasėms. Nepaisant skirtingų pjūvių, galima palyginti du požiūrius į kūrybingus visuomenės narius bei kūrybos dalį ekonomikoje. Kaip matyti iš 1 lentelės, R. Florida kūrybos klasę skirsto į aktyvųjį branduolį ir kūrybos profesionalus. Nė viena iš šių veiklos rūšių (vadyba, verslas, finansinis tarpininkavimas, medicina, teisė) J. Howkinso nėra laikoma kūrybinga. Tik mažesnioji aktyviojo branduolio veiklos dalis (architektūra, menas, dizainas) įeina į J. Howkinso kūrybingos veiklos sąrašą. Maža to, R. Florida, aprašydamas kūrybos klasės gyvenimo būdą, daugiausia apeliuoja į informacinių technologijų specialistus

(„akiniuočius“ inžinierius), kurie tik iš dalies (tarkim, kaip kompiuterinių žaidimų kūrėjai) J. Howkinso laikomi kūrybininkais. Taigi lieka neaiškos kūrybingos veiklos, taip pat kūrybos ekonomikos, ribos.

Toliau, nesigilindamas į kūrybinių industrijų ribų problemą¹, grįšiu prie klausimo, ar joms priskiriamas ir (jei taip) kokią vietą užima tekstų vertimas. Teigiamą atsakymą lengviau būtų išgauti iš R. Floridos, kuris, kaip minėta, kūrybinę veiklą apibrėžia labai plačiai. Nors vertėjai neįvardyti (1 lentelė), jie netgi galėtų pretenduoti į aktyvųjį visuomenės branduolį – šalia pedagogų (kaip skaitytojų ugdytojai), bibliotekininkų (kaip knygiai) ir socialinių bei humanitarinių mokslų atstovų (kaip turintys atitinkamą išsilavinimą). J. Howkinsas taip pat nemini vertėjų veiklos, tačiau kaip vieną iš kūrybinių industrijų veiklos rūšių jis įvardija knygų leidybą, kuriai ir priskirtinas vertimas – tiek grožinės, tiek mokslinės literatūros.

Tačiau maža formaliai priskirti vertimą kūrybinei veiklai – būtina panagrinėti, kuo pasireiškia jo kūrybiškumas. Kitaip tariant, reikia išskleisti įvairius vertimo aspektus ir parodyti jų kūrybines sąsajas. Tai geriausia padaryti nagrinėjant konkretaus vertimo atvejį. Prieš tai panagrinėsiu vertimą kaip supratimo bei komunikacijos veiksnį, jo reikmę bei paskatas ir kriterijus. Visa tai sudarys foną, kuriame panagrinėsiu minėtą vertimo atvejį, atvesiantį prie iškeltų klausimų apie vertimo kūrybingumą.

Vertimo aspektai

Vertimo filosofinius, būtent hermeneutinius, aspektus nagrinėjo H. G. Gadameris (Gadamer 1999). Nors hermeneutika ir komunikacija – neatsiejamos, interpretuodamas vertimą, daugiau kreipsiu dėmesį ne tiek į jo hermeneutinius (kaip tai darė H. G. Gadameris), kiek į komunikacinius aspektus. Vertėjas yra

¹ Plačiau apie kūrybinių industrijų ribų problemą žr. Levickaitė, Reimeris (2011).

1 lentelė. *Visuomenės klasės pagal R. Floridą*

Kūrybos klasė		Darbo klasė	Aptarnavimo klasė	Kaimo klasė
Aktyvusis branduolys	Kūrybos profesionalai			
programuotojai, matematikai	vadybininkai	statybininkai	jaunesnysis medicinos personalas	ūkininkai
architektai, inžinieriai	verslininkai, finansininkai	gamybininkai	pardavėjai	žvejai
gamtos ir socialinių mokslų atstovai	pardavimo vadybininkai	transportininkai	gatvių ir patalpų valytojai	miškininkai
menininkai, dizaineriai, pramogų, sporto organizatoriai	gydytojai ir techninis medicinos personalas	montuotojai, remontojai ir techninio aptarnavimo personalas	medicininės priežiūros ir personalinio serviso specialistai	
pedagogai, bibliotekininkai	teisininkai		maisto gamybos ir maitinimo personalas	
			kontorų ir administracijos pagalbinis personalas	
			socialinio aprūpinimo ir visuomeninių tarnybų personalas	
			apsaugininkai	

dviejų kūrybinių aplinkų (*oikos*) tarpininkas, perteikiantis kūrinių iš vienos jų – kitai. Čia akivaizdi asimetrija: kūrinys perduodamas (perteikiamas) viena kryptimi, o vertėjas atstovauja vienai aplinkai, nors pakankamai gerai išmano ir kitą. Maža to, perteiktas kūrinys griauja nusistovėjusius *oikos* ryšius, steigdamas naujus, taip pat – naują bendriją, kurią įcentriniais kanalais jungia verčiamas kūrinys. Tam tikru požiūriu vertimas lygintinas su kontrabanda, kuri ardo pageidaujamus ekonominius valdžios ryšius tam tikrame galios lauke, pakirsdama šią galią regione. Tiesa, vertimui galioja komunikacijos taisyklė, apie kurią kalbėjo V. Flusseris (Flusser 2007): perduota informacija nesumažina jos kiekio, tuo ji esą skiriasi nuo materialios prekės.

Vertimas, kaip ir internetinė informacija, veikiamas dviejų tendencijų: kūrybininkų noro mažinti komunikacijos kanalų varžą ir galios institucijų siekio suvaržyti šią laisvę ar bent jau kontroliuoti, desperatiškai saugant primesto *oikos* tvarką. Tam reikalinga licencijų, autoriaus

teisų ir patentų sistema. Nors autoriaus teisės neva gina ekonominius (t. y. privilegijuotos padėties tam tikrame *oikos*) autoriaus interesus, o patentų institucija išreiškia visuomenės verslumą, tiek autoriaus, tiek patentų teisė naudinga įgalintai *oikos* tvarkai palaikyti. Šis mechanizmas puikiai veikia, kur „kontrabandinis“ būdu susilieja atstovaujamos valdžios ir verslo – politiniai ir ekonominiai – interesai². Šalutinis to rezultatas – komunikacijos kanalų, vadinasi, ir kūrybinės laisvės tam tikrame *oikos* suvaržymas. Tai viena iš priežasčių, kodėl kai kurie vertimai – ir kaip kūrybinė veikla, ir kaip kontrabanda – taip sunkiai skinasi kelią. Ar vienas iš kūrybiškumo kriterijų nėra kūrinio kontrabandiškumas, t. y. siekis sugriauti leistiną bendrijos namų tvarką? Pagal šį kriterijų veikalas būtų juo kūrybiškesnis, kuo labiau griautų bendrijos sankcionuojamus estetinius

² Patentų institucijos atsiradimas JAV XIX a. iliustruoja šį susiliejimą: pirmieji privačių patentų biurų steigėjai – išeiviai iš politinių struktūrų, kur buvo sukaupta reikalinga informacija.

ryšius. Estetika (su jos jusliškumo sąsajomis) čia – komunikacijos kanalas su visais socialinio pralaidumo ir varžos ypatumais.

Taigi vertimas kaip estetinė kontrabanda ne tik turi ekonominę (t. y. siekio sukurti naują *oikos*) paskatą, bet ir patiria įvairių socialinių suvaržymų. Paskatai versti priskirtina šaltinio svarba, aktualumas, originalumas. Visa tai kiekybiškai matuojama cituojamumo rodikliais: jei apie šaltinį ir jo autorių kasmet išleidžiamos kelios monografijos ir paskelbiami keli šimtai straipsnių (kaip tai yra M. Heideggerio atveju), kyla klausimas, ar tautinė bendrija, neturinti šio autoriaus pagrindinio veikalo (kaip antai *Būties ir laiko*) savo kalba, nepatiria tremties dalios, nusišalindama nuo šių pasaulinių komunikacijos kanalų? Kitaip tariant, vertimas reikalingas ir tapatėjant bendrijai – ne tik individui (vertėjui ar skaitytojui) – t. y. ieškant savo tapatumo komunikacijos kanalų kryžkelėse. Tai, kad kai kurie svarbūs vertimai nepakankamai skatinami, reiškia ne tik šaltinio kalbos sudėtingumą ar kalbos, į kurią verčiama, menkas pozicijas, ir ne tik tai, kad nėra finansinių svėrtų ar vertimo entuziastų, bet veikia bendrijos inertiškumą – nenorą išplėsti savojo *oikos* komunikacinių ribų įsileista kontrabanda. Ši lieka pavienių baustinių kontrabandininkų rūpesčiu. Drauge tai individo rūpestis dėl savo bendrijos tapatumo naujame kūrybingame *oikos*. Taigi vertimas gali būti laikomas kūrybinga veikla ne tik dėl kūrybingų žodžio atitikmens ieškojimų, bet ir dėl savo bendrijos kūrybos aplinkos praturtinimo, net jei bendrija tam priešinasi.

Žodžio atitikmens ieškojimas, nors kupinas kūrybingų intencijų, taip pat suvaržytas. Pirmiausia vertimas turi būti tikslus, t. y. kuo tiksliau perteikti tiek autoriaus idėjas, tiek jo kalbos, kuri verčiant tampa kita, ypatumus. Idėjos ir kalba, kuria jos perduodamos, sudaro neatskiriamą vieni: idėjos išreiškiamos kalba, kuri reikalinga kaip idėjų „namai“ (*oikos*)³. Nežiūrint to, verčiant, tarp idėjų ir kalbos, tvyro tam tikra įtampa: ar tikslus kalbos verti-

mas reiškia tiksliai perteiktas idėjas? Jei kalbos vertimas netenkina kitų kriterijų, kaip antai tautumo ir estetiškumo, tiksliai išversta kalba gali ne palengvinti, bet apsunkinti idėjų perteikimą. Čia kyla ir hermeneutinė problema: iš kur mes žinome, kokios yra autoriaus idėjos, jei teturime svetimos kalbos liudijimą? Ar vertėjas, kaip ir bet kuris kitas aiškintojas, turi geriau suprasti autoriaus idėjas, nei jis pats jas suprato? Šią perfrazuotą F. Schleiermacherio (Schleiermacher 1977) mintį galima būtų patvirtinti, tačiau ne tuo keliu, kokį siūlė F. Schleiermacheris – ne įsijaučiant į autoriaus gyvenimo aplinkybes bei jo bendrijos poreikius. Priešingai, vertėjas (kaip ir bet koks aiškintojas), žvelgdamas į autoriaus idėjas iš savo kūrybinio *oikos* perspektyvos, jas supranta „geriau“ nei pats autorius. Ir atvirkščiai: „miręs“ autorius⁴ dalyvauja plečiant mūsų – individų bendrijoje – idėjų „namus“.

Tikslumo reikalavimas verčiant prieštarauja ir kitiems reikalavimams, tarkim, nusistovėjusiai to autoriaus vertimo tradicijai. Jei dėl tam tikrų – kad ir visiškai atsitiktinių ar subjektyvių – sumetimų autoriaus veikalai ar jų ištraukos buvo verčiami nelabai tiksliai (tarkim, siekiant didesnio įtaigumo ar norint praturtinti gimtąją kalbą), bet šios sąvokos prigiję skaitytojų ir aiškintojų bendrijoje, nėra jokio reikalo jas keisti naujomis. Veikia priešingai: reikia labai svorių priežasčių norint jas „išmušti“ naujomis. Kyla klausimas: kokia galima netikslumo riba, t. y. kiek turi būti netiksliai išverstos sąvokos⁵ norint jas pakeisti naujomis, „tikslesnėmis“, jei jos jau turi savo vaidmenį komunikacinėje bendrijoje? Į šiuos ir kitus klausimus bandysiu atsakyti nagrinėdamas M. Heideggerio *Būties ir laiko* vertimo atvejį.

⁴ „Miręs“ autorius abiem aspektais: pirma, parašęs kūrinį, autorius „miršta“, nes nebedalyvauja jo klajinėse komunikacijos kanalais, antra, vertėjas dažnai susiduria su fiziškai mirusio autoriaus idėjomis.

⁵ Vertimo tikslumo reikalavimo nereikėtų painioti su vertimo kultūra: praleisti žodžiai ar net sakiniai liudija šios kultūros (tikėtina, dėl nepakankamo kruopštumo) stoką. Aukštą vertimo kultūrą liudija puslapių atitiktis, paryškinto, praretinto ar pasivirojo šrifto išlaikymas, išnašų atitikimas ir net susilaikymas nuo interpretacijų įvade bei komentarų išnašose, t. y. pagarba autoriui.

³ Tai M. Heideggerio ištaros „kalba – būties namai“ (Heidegger 1997) parafrazė.

M. Heideggerio vertimo atvejis

Minėtas problemas pailiustruosiu M. Heideggerio veikalo *Būtis ir laikas* vertimo pavyzdžiu. Pirma, M. Heideggerio tekstai – ypač šis – yra vieni iš įtaigiausių bei dažniausiai cituojamų XX a. kūrinių. Antra, šie tekstai jau turi tam tikrą vertimo į lietuvių kalbą tradiciją. Trečia, M. Heideggerio sąvokos – ypač kieti riešutėliai, kuriuos gliaudant atsiveria visos minėtos problemos. Ketvirta, haidegeriada sudaro komunikacinį kanalą, kurio išdava – fenomenologų draugijos visame pasaulyje. Penkta, M. Heideggerio tekstų vertimas ne tik turtina gimtąją kalbą, bet ir reikalingas naujai kūrybingai *oikos* steigti. Galiausiai tai grindžia tezę, kad vertimas – kūrybinga veikla.

Filosofinio teksto perteikimas kita kalba nėra vien sąvokų vertimas, nors jis ir sudaro svarbiausią vertėjo darbo dalį. Be sąvokų svarbūs ir žodžių ryšiai sakinyje. Ypač tai aktualu verčiant iš labiau analitinės (tokia yra vokiečių⁶) į labiau sintetinę kalbą (tokia yra lietuvių). Jei pirmojoje šie ryšiai išreiškiami prielinksniais ar kitais pagalbiniais žodžiais (artikeiliais), pastarojoje – tam tikromis daiktavardžių formomis (linksnių lietuvių kalboje vos ne dvigubai daugiau nei vokiečių), pusdalyviais ar padalyviais. Maža to, minėtose kalbose nevisiškai atitinka veiksmazodžių formos (pvz., vokiečių kalboje nėra būtojo dažninio laiko). Pagaliau sąvokų daryba – visiškai skirtinga: jei vokiečių kalboje užtenka prie veiksmazodžio pridėti niekatrosios giminės artikelį („das“) ir rašyti iš didžiosios raidės, lietuvių kalboje tenka kliautis daiktavardžio plastikos galimybėmis. Tiesa, kartais gelbsti dalyvis, ypač įvardžiutinis, nepaisant jo menkesnio „filosofinio“ statuso. Taigi struktūrinė kalbų neatitiktis jau lemia netikslų vertimą. Šiuo atveju tiksliai versti reikia laužyti gimtosios kalbos struktūrą ir ją daryti. Galiausiai tai atsisuka prieš pačią tiks-

liai perteikiamų idėjų intenciją: nesuprantama (sudarkyta) gimtoji kalba negeba atlikti šios perteikimo funkcijos.

Vis dėlto čia sutelksiu dėmesį būtent į sąvokų vertimą, nes tai – sunkioji filosofinio teksto raitija, savo „svoriu“ užgulanti skaitytojo sąmonę. M. Heideggerio terminijos ypatumas – originalumas, t. y. naujadarų gausa. Dauguma jų sudaryti minėtu daiktavardinimo būdu mažiausiomis sąnaudomis, t. y. pridėdant artikelį „das“ ir išventinant į daiktavardžio klasę (ar ji kūrybinė – kitas klausimas) pirmąją didžiąją raidę. Deja, šis triukas lietuvių kalboje, kuri neturi nei artikelių, nei daiktavardžių įtikrinimo (prilyginimo tikriniais vardams) tradicijos⁷, negalimas. Kita M. Heideggerio iššaukinimo priemonė – brūkšneliai tarp žodžių. Galima sutikti su kalbininkais, kad sudurtiniai žodžiai su brūkšneliais nebūdingi lietuvių kalbai, tačiau panašiai jie nebūdingi ir vokiečių kalbai, nors čia jie ir labiau toleruojami. M. Heideggeriui brūkšneliai reikalingi ne tiek sudarant sudurtinius daiktavardžius, kiek – sudėtinės sąvokas. Kitaip tariant, brūkšneliai parodo sąvokų sankabas, kurios liudija tam tikrą prasminį lauką – sąvokiją – bei galimus sąvokų (ne vien žodžių) ryšius jame. Tiesą sakant, brūkšneliams priešinasi ne tiek pati lietuvių kalba, kiek jos redaktoriai, t. y. paklusnūs įgaliotiniai, nematantys prasminių žodžio namų (*oikos*) ir pamirštantys, kad kalba – kūrybos aplinka⁸, priimanti arba atmetanti kontrabandines prekes, vartodama jas arba ne. Deja, bet kokia gimtosios kalbos sienų apsauga pasitelkiant visus galios išteklius – bergždžia, jei yra tam tikra (tarkim, filosofinė) vartojimo paklausa.

Kadangi brūkšneliai turi savo semantinį vaidmenį, išverstose sudėtinėse sąvokose jie liudija vertimo kultūrą: jei autorius (mūsų

⁶ Vokiečių kalba yra labiau analitinė nei lietuvių, bet turi ir sintetinių kalbų požymių, taigi tai – mišri kalba. Už šią pastabą esu dėkingas prof. habil. dr. E. Racienei.

⁷ Beje, ši tradicija vokiečių kalboje atsirado vėliau. Skaitydami XVI ar net XVII a. vokiškus šaltinius, įtikrintų daiktavardžių nesutiksime.

⁸ L. Wittgensteinas (Wittgenstein 1990) kalbos aplinką lygina su miestu, turinčiu tiek klaidžių senamiesčio gatvelių, tiek tiesių naujamiesčio prospektų, aplinka.

atveju M. Heideggeris) taip jungia sąvokas, analogiškai turėtų būti jungiamos ir verstinės sąvokos, jei – ne, brūkšneliai – nereikalingi ir net žalingi. Laimei, lietuviška haidegeriada šiuo požiūriu – gana korektiška, A. Šliogerui sėkmingai pernešus šią kontrabandą į lietuvių kalbą prieš dvidešimt metų. Tiesa, kai kuriais atvejais, matyt, persvėrus kitiems sumetimams (tarkim, siekiant kalbos skambumo ir tautumo), ši nuostata pažeidžiama. Pavyzdžiui, „Auf-der-Spur-sein“ (būtis-sekant-pėdsaku) verčiama kaip būdravimas⁹ (2 lentelė).

Vertimo kultūra reikalauja ir kiekvienai šaltinio sąvokai rasti atitikmenį gimtojoje kalboje. Kitaip tariant, ta pati sąvoka negali būti verčiama dviem (ar daugiau) skirtingais terminais, o dvi (ar daugiau) sąvokos – vienu terminu. Šis, atrodo, savaime suprantamas reikalavimas, kuriuo siekiama išvengti semantinės painiavos, kartais varo į neviltį vertėją. Antai, vokiškos kilmės „Tatsache“ ir lotynizmo „Faktum“ reikšmės žodynuose nurodomos vienodai – „faktas“. Tuomet kiekvienas vertėjas sukasi, kaip išmano. Deja, M. Heideggerio Būties ir laiko lietuviškame vertime yra bent pora vokiškų sąvokų, kurios verčiamos skirtingai: „Verfassung“ (sąranga ir sandara) ir „existenziales“ (kartais verčiama „egzistencialus“, kartais – „egzistencialinis“). Pastarasis vertinys – tikėtina, nesusipratimas arba redaktoriaus (įgaliotinio) neapsižiūrėjimas¹⁰. M. Heideggeris¹¹ vartoja dvi priešingas sąvokas „existenzial“ ir „existenziell“, kurioms, tikėtina,

ir buvo skirti du skirtingi vertiniai. Kita versija: redaktorius, aptikęs kalbos „klaidą“ („egzistencialinis“), vienur ją pataisė, kitur pamiršo tai padaryti.

Be to, vertimo kultūra reikalauja išlaikyti originalo puslapių žymėjimą, žodžių ar sakinių paryškinius, kabutes (ar jų nebuvimą). Šie, atrodo, elementarūs reikalavimai kartais sunkiai įvykdomi. Verčiant pasikeičia žodžių tvarka ar net kai kurie žodžiai (ypač pagalbiniai), todėl neįmanoma išlaikyti originalaus puslapių žymėjimo vertime. Be to, originale žodžiai gali būti keliami į kitą puslapį (kaip tai yra *Būties ir laiko* atveju), o tai prieštarauja kitam – leidybinės drausmės – reikalavimui. Čia tenka apsiriboti sakinio kėlimu į kitą puslapį, juolab kad dažniausiai cituojami ištisi sakiniai, o ne frazės ar žodžiai. Žodžių paryškinimai taip pat kartais kelia rūpestį vertėjui. Pirma, dažnai paryškinti žodžiai (pvz., prieveiksmiai) vertime apskritai dingsta. Antra, artikeiliai paryškinami norint parodyti jų vortimą įvardžiais (pvz., „*der*“ verčiamas kaip „tas“). Tačiau verčiant juos įvardžiais, paryškinimas nebetenka prasmės ar net klaidina. Kabutės ar jų nebuvimas – taip pat problema. Jei originale veikalo pavadinimas nurodomas be kabučių ir neišryškintu (pasviruoju) šriftu, vertėjui tenka rinktis: išlikti ištikimam verčiamam autoriui arba nusistovėjusioms atitinkamo teksto taisyklėms. Kartais kabutės, kurių nėra originale, yra išsigelbėjimas vertėjui. Tuomet tenka tenkintis viengubomis kabutėmis, išnašose pažymėjus, kad jos įvestos vertėjo. Beje, vertimo kultūra reikalauja išlaikyti ir originalią išnašų numeraciją. Tačiau kartais būtina ką nors paaiškinti ir vertėjui, kuris tokiais atvejais turi tenkintis kitais grafiniais išnašų ženklais (tarkim, žvaigždutėmis).

2 lentelėje pateikti kai kurių M. Heideggerio terminų vertiniai į lietuvių¹², o palyginimui – ir į anglų bei rusų kalbas. Siūlyčiau laikytis didžiosios A. Šliogerio vertinių dalies – ne

⁹ Plg. rusų V. Bibichino (Heidegger 1997) „пронюхивание чумбем“ ir anglų (Joanos Stambaugh) „being-on-the-track“. Beje, ši sąvoka vėliau randa atgarsį E. Levino (1984) filosofijoje. Verčiant šią sąvoką „būdravimu“, dingsta pėdsako sąsaja ir atitinkamai nukertama sąvokos tūsa. Taigi vertimo kultūros pažeidimas, net esant svarbioms priežastims, galiausiai atsiskaido prieš vertėją.

¹⁰ Vis dėlto už bet kokių redaktorių, maketuotojų ar kitų pagalbininkų neapsižiūrėjimą atsako vertėjas, kuriam priskiriamos ne tik autoriaus teisės, bet ir atsakomybė už vertimą.

¹¹ Kaip kadaise I. Kantas, įvedęs sąvoką „transcendentalus“ (transcendental), priešinamą sąvokai „transcendentiškas“ (transzendent).

¹² M. Heideggerio veikalas „Būtis ir laikas“ verčiamas iš paskutiniojo leidimo (Heidegger 2006).

tik iš pagarbos pirmajam vertėjui¹³, bet ir pripažindamas juos tiksliais. Vis dėlto kelias sąvokas esu linkęs versti kitaip. Panagrinėkime pagrindinės sąvokos „Dasein“ vertimą. Ši sąvoka nėra M. Heideggerio naujadaras – vokiečių kalboje ji turi ilgą istoriją, kuriai pradžią davė net ne J. W. Goethe, vartojęs ją žmogaus buvimo požiūriu. V. Bibichinas panašiai ir verčia į rusų kalbą: „присутствие“¹⁴. Būtyje ir laike ši sąvoka laiko savitą semantinę statinį – į tai būtina atsižvelgti. Antai M. Heideggeris nuolat apeliuoja į šios sąvokos sandą – prieveiksmį Da-, kuris sutampa su vietos prieveiksmiu da. Prieveiksmis „da“ reiškia ne „čia“, kaip verčia A. Šliogeris, bet drauge „čia“ ir „ten“. Tiksliausias vertinys į lietuvių kalbą būtų „štai“, tačiau tai nėra vietos prieveiksmis, juolab – ne priešdėlis. Taigi vertinys „čia-būtiš“ netikslus trejopai: jis turi brūkšnelį (originalas neturi), „čia“ nereiškia „Da“ ir nėra prieveiksmis. Vertinys „štai-būtiš“ turi viena yda mažiau, todėl taip pat netinka. Vietoj šių dviejų variantų siūlyčiau lietuvišką naujadarą „pobūtiš“. Tiesa, ir jis nėra idealus: prieveiksmio „po“ reikšmė – gana tolima vokiškam vietos prieveiksmiui „da“. Šiuo atveju siūlyčiau vartoti „štai“.

Dėl visų šių plonybių Joana Stambaugh vertime į anglų kalbą (Heidegger 1996) paliko beveik originalų „Da-sein“¹⁵. Tačiau šis „beveik“ kaip kompromisas netenkina nei tikslaus vertimo, nei suprantamumo kriterijų. Apskritai, angliškasis Būties ir laiko vertimas lyginant su rusiškuoju – mažiau rizikingas, o lyginant su A. Šliogerio lietuviškuoju – mažiau kūrybingas, t. y. vietoj vieno naujadaro verčiama keliais žodžiais. Čia kyla du priešingi klausimai: ar vertimas turi būti vertėjo kūrybinio polėkio išraiška ir, ar saugus, nerizikingas vertimas yra geras? Maža to, angliškas vertimas,

būdamas tikslus ir saugus, tampa gremėzdiskas ir nepaslankus. Rusiškasis (V. Bibichino) ir lietuviškasis (A. Šliogerio) vertimai, atvirkščiai, veddami siaura kūrgrinda, rizikuoja įmurkdyti skaitytojus į neapibrėžto vertėjų kūrybingumo pelkę. Taigi autentiškas (eigentliche) vertimas – saugiai rizikingas vidurio kelias, kuriuo vertėjas, apribotas tikslaus vertimo intencijos, įgyvendina savo kūrybinį polėkį, išplėsdamas tautinio oikos ribas naujais komunikacijos kanalais. Todėl vertimas yra kontrabanda dviem aspektais: viena, į tautos oikos perkeliama naujos idėjos, grasinančios išsprogdyti įgalintas kultūrinės ribas; antra, vertimas atveria naują kanalą tam tikrai tautos bendrijai, kuri juo įsilieja į naują komunikacinę visumą.

Grįžkime prie 2 lentelės. Jei brūkšnelis yra tam tikra esmė (semantinė nuoroda), o mes – vertėjai – vadovaujamės ne tik tikslaus vertimo kultūra, bet ir Aristotelio (kurį taip mėgo ir kuriam tiek dėmesio skyrė M. Heideggeris) priesaku nedauginti esmės¹⁶, brūkšnelio neturėtų būti ir tokiose sąvokose kaip „Selbstsein“ (siūlyčiau „savastybė“ vietoj Šliogerio „savi-būtiš“), „Mitsein“ (siūlyčiau „sanbūtiš“ vietoj „su-būtiš“), „Mitdasein“ (siūlyčiau „sanpobūtiš“ vietoj „su-čia-būtiš“). Nors sąvoka „sanpobūtiš“ pažeidžia lietuvių kalbos taisyklę, draudžiančią daugiau nei vieną priešdėlį – nėra taisyklės be išimties.

Kaip Joana Stambaugh palieka neverstą pagrindinę sąvoką („Dasein“), kuri vis dėlto pakeičia savo pavidalą anglų kalbos namuose, taip A. Šliogeris palieka neverstą das Man. Tiesa, lietuvių kalbos namuose ši sąvoka taip pat pasikeičia – įgauna pasvirąjį šriftą. Šis paryškinimas – papildomas semantinis krūvis, kurio originale nėra. Be to, vertėjas neturėtų pasiduoti net ir didžiausios nevilties akimirką¹⁷. Dėl viso to siūlyčiau „das Man“ versti įvardžiu „tūlas“.

¹³ Nors kai kurias sąvokas prieš A. Šliogerį yra išvertęs ir A. Maceina, pirmuoju vertėju laikau A. Šliogerį, sudariusį ir išvertusį į lietuvių kalbą M. Heideggerio (1992) „Rinkinius raštus“.

¹⁴ Beje, tai daugiausia kritikos sulaukęs vertinys „Būties ir laiko“ vertime į rusų kalbą.

¹⁵ Originalų su išlyga – su brūkšneliu tarp sąvokos dalių.

¹⁶ Plg. Aristotelis (Aristotle 1924). Beje, „Metafizika“ – ant-ras iš dviejų veikalų, dėl kurių vertimo duotas įžadas vieno mokslo renginio buvusiame Kultūros, filosofijos ir meno institute (dabartiniame Lietuvos kultūros tyrimų institute) metu (Kačerauskas 2008).

¹⁷ Verčiant „Būtį ir laiką“, tokių akimirkų netrūksta.

2 lentelė. M. Heideggerio terminų vertimai

D (M. Heideggerio)	EN (Joanos Stambaugh)	RU (V. Bibichino)	LT (A. Šliogerio)	LT (siūlomas)
Abständigkeit	distantiality	дистанция	atostūmis	nuotolumas
Auf-der-Spur-sein	being-on-the-track	пронюхивание чутьем	būdravimas	būtis-sekant-pėdsaku
Besorge	taking care	озабочение	rūpinimasis	rūpinimasis
Besorgte	what is taking care	озаботившее	rūpimi esiniai	rūpinys
Da	there	вот	čia	štai
Dasein	Da-sein	присутствие	čia-būtis	pobūtis
Eigentliches	authentic	собственный	autentiškas	autentiškas
Einebnung	levelling	уравнение	sulyginimas	sulyginimas
Entgegenkommen	accomodation	шаг навстречу	pataikavimas	pasitiktis
Entfremdung	alienation	отчуждение	susvetimėjimas	atskirtis
Existenziales	existential	экзистенциальный	egzistencialus / egzistencialinis	egzistencialus
existentielles	existentiell	экзистентный	–	egzistencinis
Fall	plunge	падение	kritimas	krytis
freischwebend	unattached	свободнопарящий	palaidas	laisvai plevenantis
Fürsorge	concern	заботливость	globa	globa
Gerede	idle talk	толки	šnekalai	šnekalai
Gesagte	what is said	сказанное	tai, kas pasakyta	pasakinys
Geworfenheit	thrownness	брошенность	nuobloškis	įmestumas
In-der-Welt-sein	being-in-the-world	бытие-в-мире	būtis-pasaulyje	būtis-pasaulyje
Innerweltlich	innerworldly	внутримирно	vidupasauliškai	įpasauliškai
In-sein	being-in	бытие-в	kame-būtis	į-būtis
Man	the they	люди	das Man	tūlas
Mitsein	being-with	событие	su-būtis	sanbūtis
Mitdasein	Mitda-sein	соприсутствие	su-čia-būtis	sanpobūtis
Nachreden	passing the word along	вторящая речь	paskala	gandai
Nachsehen	tolerance	смотреть	neatidumas	peržiūra
Nachsicht	tolerance	присмотр	atlaida	atlaida
Neugier	curiosity	любопытство	smalsulys	smalsa
Rücksicht	consideratiness	осмотрительность	atodaira	atodaira
Rücksichtslosigkeit	inconsideratiness	неосмотрительность	beatodairiškumas	beatodaira
Sein	the being	бытие	būtis	būtis
Selbstsein	being a self	бытие самости	sau-būtis	savastybė
Selbst	the self	самость	pats	savastis
Seieinde	a being	сущее	esinys	esinys
Seinsart	kind of being	способ быть	būties būdas	būtiškumas

2 lentelės pabaiga

D (M. Heideggerio)	EN (Joanos Stambaugh)	RU (V. Bibichino)	LT (A. Šliogerio)	LT (siūlomas)
Selbigkeit	sameness	самостность	tapatybė	patybė
Sicht	sight	смотрение	žvilgis	rega
Sorge	care	забота	rūpestis	rūpestis
Umsicht	circumspection	усмотрение	apdairumas	apdaira
Umwelt	surrounding world	окружающий мир	aplinkinis pasaulis	aplinka
Verfallen	falling pray	падение	nuopuolis	nuopuolis
Verfassung	constitution	устройство	sąranga / sandara	sandara
Weiterreden	gossiping	разносящая речь	perpasakojimas	plepalai
Zeug	useful thing	средство	įrankis	įrankis
Zuhandene	things at hand	подручное	įrankumas	parankinys
zunächst und zumeist	initially and for the most part	ближайшим образом и чаще всего	pirmiausiai ir dažniausiai	pirmiausiai ir dažniausiai
Zweideutigkeit	ambiguity	двусмысленность	dviprasmybė	dvireikšmybė

Išvados

Vertimas – kūrybinė veikla, tačiau ne savo nevaržomu polėkiu. Priešingai, vertimas – vidurio kelias siekiant kuo didesnio tikslumo, laikantis vertimo kultūros ir paisant gimtosios kalbos reikalavimų. Tačiau šis įvairių ribų paisymas dažnai išplečia tam tikros bendrijos gyvenamąsias (*oikos*) ribas. Tai būdinga bet kokiai kūrybai, kurios apibrėžtumo griežtai laikosi kiekvienas kūrėjas, pretenduojantis perkelti savo bendrijos hermeneutines ribas. Vertimas yra kūrybos pramonė tiek siaurąja (neatsiejamas nuo knygų leidybos), tiek plačiąja prasme (vis iškeliantis kitos tautos atstovo idėjas). Pramonė neatsiejama nuo naujos gyvenamosios aplinkos pramanymo sąveikaujant idėjoms iš skirtingų idėjų gimimo namų (*oikos*).

Literatūra

Aristotle. 1924. *Metaphysics*. Ed. W. D. Ross. Oxford: Clarendon Press.

Florida, R. 2002. *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books.

Flusser, V. 2007. Vorlesungen zur Kommunikologie, in *Kommunikologie*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 233–351.

Gadamer, H. G. 1999. *Istorija. Menas. Kalba*. Vilnius: Baltos lankos.

Heidegger, M. 1996. *Being and Time*. Trans. by J. Stambaugh. New York: State University of New York Press.

Heideggeris, M. 1992. Būtis ir laikas (ištraukos), iš M. Heideggeris. *Rinktiniai raštai*. Vert. A. Šliogeris. Vilnius: Mintis, 63–97.

Heidegger, M. 2006. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Heidegger, M. 1997. *Unterwegs zur Sprache*. Stuttgart: Verlag Günter Neske.

Heidegger, M. 1997. *Bytije i vremia*. Moskva: Ad marginem (in Russian).

Howkins, J. 2007. *The Creative Economy: How People Make Money from Ideas*. London: Penguin Book.

Kačerauskas, T. 2008. Individualizmas versus biurokratizmas, *Filosofija. Sociologija* 19(3): 90–93.

Levickaitė, R.; Reimeris, R. 2011. Kūrybos ekonomikos penkiakampis, *Santalka: Filosofija. Komunikacija* 19(1): 83–91. doi:10.3846/coactivity.2011.09

Levinas, E. 1984. *Totalité et Infini. Essai sur l'Extériorité*. Haag: Martinus Nijhoff.

Schleiermacher, F. 1977. *Hermeneutik und Kritik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Wittgenstein, L. 1990. Philosophische Untersuchungen, in *Wittgenstein's Werkausgabe*, Bd. 1. Frankfurt am Main: Suhrkamp. (vert. į liet. k.: Vitgenšteinas, L. 1995b. Filosofiniai tyrinėjimai, in *Rinktiniai raštai*. Vertė R. Pavilionis. Vilnius: Mintis, 113–394).

DISCUSSING WHETHER THE TRANSLATION IS AN ACTIVITY OF CREATIVE INDUSTRIES: THE CASE OF M. HEIDEGGER'S TRANSLATION

Tomas Kačerauskas

The article deals with the questions whether translation of a text is a creative activity and whether it is a creative industry. These questions have been analyzed in the context of creative industries and creative class presented by J. Hawkins and R. Florida. The translation has been interpreted as certain communication of the ideas while it opens the new communicative channels for a community of the readers. The author uses the case of translation of M. Heidegger's treatise *Being and Time* by showing both the specific problems of scientific (philosophical) text to be translated and the criteria of translation's culture in general. The author stresses that translation is a balance between the different requirements: precision of transmission, the rules of native language, creative intentions of a translator. According to the author, the translation is the middle way of seeking the most precision of translation and of searching for the new communicative forms. The translation is a creative activity as searching for a way between the contradictory requirements and as communication that opens the new channels for a community of the readers. Finally, it allows creating a new environment of the ideas. The translation is a creative industry also twofold: first, it is related to the industry of books' edition; secondly, it is creation of a new economic environment after the different ideas merge.

Keywords: translation of the texts, communicative channels, creative industries, creative environment.

Įteikta 2011-08-31; priimta 2011-09-08